

Gajdó Ágnes

„Leányok, talpra!”

Élet az előszállási uradalomban

Nagyanyám emlékének*

Múlt nélkül nincs jelen, jelen nélkül nincs múlt. Eleink élettapasztalata nélkül vajmi kevésbé képzelhető el a jelen és a jövő. Ha nem adjuk tudtára utódainknak, hogy miként éltek a régiek, akkor az általuk felhalmozott tudás feledésbe merül. Nagyszüleink egy letűnni készülő, sok esetben már letűnt világban éltek, amit fenntartani, feltámasztani lehetetlen, ám emlékezni rá és beszélni róla kötelessége az írástudó embernek. Azt az örökséget, amit nagyanyáink hagytak ránk, tovább kell hagyományoznunk gyermekeinkre, unokáinkra, hogy a régiek küszködése, fáradozása ne legyen hiábavaló. S hogy ez mennyire fontos lenne, arra egyik legjobb barátom sóhajtása a példa: *„Nekem szinte mindennap eszembe jut, hogy milyen kár, hogy nem figyeltem eléggé mamáék történeteire, kamaszkorában az ember gyakran elutasítja azt, amit mindig hall. Van, amire nagyon emlékszem. A mamám mesélte, hogy amikor nagyon hideg volt télen, nem volt kesztyűje, ezért a nevelője sütőben sült krumplit adott neki, hogy azt fogja, amíg beér az iskolába...”*

Az ilyen és ehhez hasonló élethelyzetek, múltdarabkák összegyűjtése révén pótolhatatlan kincs kerül a kezünkbe. Őseink életét felidézve és mindennapjainkhoz viszonyítva a visszafordíthatatlan fejlődést látjuk: a kenyeret már nem a háziasszony süti a kemencében, hanem a boltban vásároljuk; cipőért, papucsért nem a csizmadiához fordulunk; nincsenek már kisbéresek, öregbéresek, parádés kocsisok. A kádárok, kefekötők, bognárok, mészárosok és pákászok ideje lejárt. Az aratást, a kések, ollók köszörülését modern gépekkel végzik. Mindez megkönnyíti az ember dolgát. De hogy a modernizáció valóban könnyebbé teszi-e az életünket, az más kérdés.

---

* Édesanyám édesanyja, akit mi, unokák mamának szólítottunk, kilencvenöt évet élt. Fülöp Mihály és Győri Mária leánya, Fülöp Borbála 1913. március 6-án született Előszálláson, egy kis Fejér megyei faluban, egy évvel az első világháború kirobbanása előtt. Hercegfalván (ma Mezófalva) anyakönyveztek. Hat elemit, majd három év ismétlőt végzett. Gyermekek- és fiatalokrában a zirci apátságához tartozó előszállási uradalom földjein dolgozott: volt vízhordó, marokverő, első kapás. Szolgált a falubeli boltosnál, Jankovicséknál, majd – hogy kelengyéjét összegyűjtse – 1935-től Budapesten, a Miklós családnál.

Jelen írás alapja az a beszélgetés, amelyet 1996. november 10-én, vasárnap este rögzítettem magnetofonra. Az uradalomban végzett munkákról, elsősorban az aratásról kérdeztem akkor 83 éves nagyanyámat, s ő – bár kezdetben zavarban volt – nagy beleéléssel mesélte el, miként zajlott a falusi emberek számára talán legnehezebb és legfontosabb mezőgazdasági munka. Nagyanyám hangsúlyait, sajátos kiejtését, szívből jövő nevetését, kézmozdulatait sajnos nem tudom visszaadni, de az biztos, hogy mama mindig ugyanígy beszélt el a régi történeteket, mélyen rögzült már fejében a mondánivaló. Ugyanazok a hangsúlyok, ugyanaz a mimika és kézmozdulatsor. Amikor beszélt, valóban a régmúlt, a mezőn dolgozó parasztok élete elevenedett meg: szinte hallatszott a tréfálkozás, a nótázás, érezhető volt a búza illata, a ragyogó napsütés.

A hagyománytisztelet nem egyenlő a maradisággal. Az, hogy a XXI. században egy ma már ismeretlen világban barangolunk, semmiképp sem ártalmas, sokkal inkább izgalmas kaland. Amikor beteg voltam, gyakran nagyanyám vigyázott rám, mert a szüleim dolgoztak. Mama ott ült az ágyam mellett és mesélt. Nem mesekönyvből, hanem az életéről. Nagyon sokszor hallottam ugyanazokat a történeteket, s ha kértem, hogy mesélje el, hogy volt, amikor az orosz katonák kacsát vágattak velük, vagy amikor a fővárosban faluzni ment Teránkkal, mindig rám szólt, nem *mese* ez. Mama történeteiből szinte a teljes XX. századot megismertem. A múlt felemlegetése sosem csak és kizárólag nosztalgia, nem is a *bezzeg az én koromban jobb volt* hangoztatása. A múltbéli utazás révén határozott útmutatást kaptam, s olyan értékrendet tanultam, amit szeretnék továbbadni a lányomnak s majdan az unokáimnak, még akkor is, ha a tisztesség, az udvariasság, a lelkiismeretes munkavégzés, a mások iránti türelem a XXI. században sokak szerint nem korszerű.

*

Minálunk itt a zirci apátság birtoka volt, annak a kenyéréen nőttünk föl, azt dolgoztuk mindig. Falun is megvolt mindenkinek a maga munkahelye. A földművesek a földdel dolgoztak. A zirci apátság rengeteg embert foglalkoztatott. Itt a pusztákon, Kelemen, Róbert, Előszállás, Ménesmajor, Selyemmajor, Antalmajor, Kiskarácsony, Nagykarácsony, Györgyszálláspuszta – mindenhol voltak részesaratók, cselédek.

A ciszterciek csak a XVIII. század elején vetették meg lábukat újra Magyarországon. Három középkori apátság, Zirc, Pásztó és Szentgotthárd visszaállítására tettek kísérletet, ezek közül csak Zirc fejlődött igazi apátsággá. Az apátság birtokainak központja Előszálláson volt, ugyanis a XX. század elejétől Békefi Remig zirci apát a ciszterciek magyarországi birtokai közül legnagyobb kiterjedésű és legkedvezőbb gazdasági adottságokkal rendelkező előszállási uradalom fejlesztését ösztönözte. 1751-ben kápolnát építettek, 1765-ben készült el a rendház, mely a mindenkori jószágkormányzó rezidenciája volt. 1779-ben, a plébánia létesítésével egy időben épült fel a háromhajós, egytornyú, barokk jellegű templom, melynek legértékesebb kincsei a kézzel faragott stallumok és a Maulbertsch-főoltárkép. A lakosság ekkoriban pusztai cselédekből: béresekéből, pásztorokból, csőszökből s a gazdaság helyi irányítóiból állt. A cselédek cselédházakban, a törpebirtokosok vályogházakban éltek. A cselédlakások egy szobából és egy közös konyhából álltak, általában négy család élt itt együtt.

*

Nagyanyám édesapja béres volt, öregbéres – vagy emberbéres, ahogy mama emlegette, hogy megkülönböztesse a kisbérestől. Alapról származott, feltehetően a munkalehetőség vonzotta az uradalomba. Megismerkedett Boldis Borbálával, s házasságukból négy fiú született. Fülöp Mihály azonban 1909-ben özvegy maradt, felesége fejtífuszban meghalt. Rokonok kommandálták neki a szintén özvegy Győri Máriát, aki két gyermeke megszületése előtt Karácsonyban az uradalom szolgálatában állt mint aratószakácsné, az édesapja, Győri Benjámint volt az aratógazda.

Amikor 1909-ben összeházasodtak, máris hat gyereket neveltek közösen, s ezután születtek még hatan: István 1911-ben, Borbála – aki édesapja első felesége emlékére kapta a nevét – 1913-ban, Imre 1914-ben, Lajos 1917-ben, György 1921-ben és Sándor 1923-ban.

Idesanyámnak rokona volt az ura részéről az a család, amely összehozta idesapámmal. Idesapám tizenhárom évvel volt idősebb idesanyámnál, de az nem számított. Kilencszázkilenc november 8-án

összeházasodtak, s mindjárt lett a családban hat gyerek. Idesapám részéről négy, Misánk, Józsink, Ferink, Janink, s idesanyám részéről Teránk és Jánosunk. Idesanyám ekkor még csak huszonnyolc éves volt, mink még azután születtünk hatan, aztán így lettünk tizenketten.

Nagyon jól megvoltunk, szüleink se veszekedtek sohase, jó természete volt apámnak is, idesanyámnak is, szépen éltünk együtt.

Misánk tizennyolcban megnősült, Józsink meg huszonháromban. Ferink huszonnégyben elment csendőrkiskolába, mert hát máshová nem lehetett tanulni menni, ott ingyen járhatott. Mink itthon maradtunk. A nagyobb fiúk cselédek voltak, Teránk már akkoriban többnyire mindig szolgált, mert azzal tudott egy kis pénzt keresni.

Én meg itthon voltam, mert idesanyámnak kellett a segítség. Ebédet hordtunk meg vacsorát, a cselédgyerekeinknek, Jánosunk meg arató volt. Később annak lettem én a marokverője.

Így éldegéltünk. Veszekedés nem volt a mi családbunkban. Idesanyám türelmes volt.

*

A fejlődés az előszállási uradalomban Wéber Márton jószágkormányzó működése idején (1912–1924) kezdődött el, akinek irányításával az addigi, szinte csak gabonatermesztésre törekvő külterjes gazdálkodást felváltotta az intenzív belterjes gazdálkodási forma. Békefi apát tervei és reményei a trianoni békekötés után már nem valósulhattak meg maradéktalanul, hiszen a ciszterci rend elveszítette több birtokát, és a megmaradt uradalmakból is át kellett engednie földterületeket a Nagyatádi-féle földreform céljaira. Az előszállási uradalom területe 31 262 kat. holdról 29 052 kat. holdra csökkent. Wéber Márton Zircre került főjószágkormányzónak, a helyét Hagyó Kovács Gyula vette át.

Napkeletre ott voltunk a munkahelyen, és mindig jó kedvűek voltunk, mindig volt nótás meg tréfás kedvünk, nem lógott az orrunk, hogy no hát, minékünk most dolgoznunk kell. Tréfálni meg bolondozni meg nótázni mindig szerettünk. Mert fiatalok voltunk, egészségesek, nem ártott nekünk se a nap, se a szél, se az eső. Megezdődtünk jól. A mi életünk ilyen volt. Nehéz volt egy kicsit, de azért mindig jó kedvvel csináltuk.

Hagyó Kovács Gyula jószágkormányzó irányításával kiváló mezőgazdasági munka folyt az előszállási uradalomban. Nemcsak a gabonatermesztésben értek el sikereket, hanem az állattenyésztésben is. A ménesmajori és az előszállási lovak több kiállításon nyertek díjat, de a nagykarácsonyi birkák, tehenek és sertések is nagyon híresek voltak. Hagyó Kovács elsőként az állattenyésztés fellendítését tűzte ki célul: tehenészetet hozott létre, hangsúlyt fektetett a sertéshizlalásra, igásökröket és igáslovakat tenyésztettek. A hagyományos növények mellett növelték a takarmány- és kapásnövények termőterületét, például a kukoricáét és a cukorrépáét. Hagyó fontosnak tartotta a gépesítést és az infrastruktúra fejlesztését, gazdasági kisvasút létesítését szorgalmazta.

Négy hétig is egyeltük a répát, a cukorrépát, mert az ercsi cukorgyárral szerződést kötött az uradalom, aztán hát így termelt is répát, sokat.

Gróf Wimpffen Sigfrid és a Dunántúlon több cukorgyárral rendelkező Patzenhofer család 1912-ben alapította Ercsiben Közép-Európa legkorszerűbb cukorgyárát. Az építetők döntését a Duna közelsége, a sok munkaerő és a cukorrépa termesztésére alkalmas feltételek befolyásolták. A modern üzemben a környékről ideszállított terményt is földolgozták.

A rendkívül nagy jelentőségű kisvasút első, tizenhárom és fél kilométeres ágát az ercsi cukorgyár építette meg 1925-ben, ez Ménesmajor állomásról indult, s Nagykarácsony, Kiskarácsony, Antalmajor, Selyemmajor pusztákon át vezetett, s ezért az uradalom cukor-

répával fizetett. A vasút tíz éven át épült, 1934-ben fejezték be, de ekkorra – Róbertvölgy kivételével – valamennyi puszta és majort bekötötték a hatvannégy és fél kilométer hosszú vasúti hálózatba. A terményszállítás tehát kisvasúton történt – kétszáz teherkocsi és két motormozdony segítségével; minden kerület szállíthatott ily módon egymásnak, és az uradalom területén lévő vasútállomásoknak, Hercegfalvának, Nagyvenyimnek, Előszállásnak és Ménesmajornak is.

Az uradalom megfogadott a faluban, aki csak el tudott menni; harminchat pengőnk volt egy hónapra meg a koszt. A kosztot kimérték, mindenki otthon főzhete meg. Harminc kiló liszt volt egy hónapra meg két kiló hús, paprika, só, bab, mindent adtak hozzá, még zsírszalonnát is. Mire a nap kelt, már mineküink mutogatták, hogy ez a te sorod, ez a te sorod, pedig sokszor két-három kilométert kellett menni, mire odaértünk arra a dűlőre, arra a földre, ahol a répa volt.

Mindig az antali út mellett volt, mert ott járt a lóré vasút, amivel behordták az állomásra a cukorrépat. Deszkából készült, olyan kis kereke volt, mint a vonatnak, sínen ment, ló húzta, de könnyen szaladt. Behordták az állomásra a répat, majd innen szállították el a cukorgyárba.

Az előszállási uradalom eleinte kétszáz kat. hold cukorrépatermésre vállalt kötelezettséget az ercsi cukorgyárral kötött szerződésben. Az 1930-as évek elejétől növelték a cukorrépa termőterületét, s jó termés esetén a régi állomások területei kicsik voltak a berafordáshoz. A rakodóvágányokat meghosszabbították, és lefektettek egy harmadik vágányt is. Az összes földmunkát az uradalom végezte.

Május–júniusra szerződünk répásnak, júliusban arattunk, augusztusban a masinázás volt, szeptember végén, októberben meg már megint szedtük a répat. Azért külön fizettek, mindig száz öleket mértek ki, aki fölszedett száz ölet, az meg volt határozva, két forint, vagy nem tudom én, mennyi járt érte, fizetség. Aztán, ugye, azt előbb föl kellett böködni, aztán hamar földobáltuk kupacokba, majd meg kellett pucolni. Le kellett vágni a koronáját kaszakéssel, majd a koronájával takartuk be addig, amíg be nem hordták. Az meg jó volt az állatoknak télire, még le is savanyították, lesilózták az uradalomban a zöld répafejeket, azokon rajt volt a jó kis levele meg a répából is bizonyos rész.

A munkások között is létezett hierarchia. A banda tagjait két első kapás vezette, hozzájuk igazodtak a többiek, az ő munkatempójuk meghatározó volt. Gyakran a nótázás is segített abban, hogy ne maradjanak el egyesek, hogy a csapat együtt, azonos ritmusban haladjon.

Amikor már két évig dolgoztunk, engemet tettek meg első munkásnak meg a barátnőmet, a Juhász Katit, mert az balkezes volt, én meg jobbkezes. Vadlibasorban kapáltuk a répa közit, amikor kikelt. Nem lehetett rálépni, mindig a mellette levő soron mentünk.

Mikor egyeltünk, jó közel volt a fejünk, beszélgettünk. Közben csináltuk is, a kezünk járt, de a szánk is járt, nem haragudtak azért. Legjobban azt szerette a parancsolónk, ha nótáztunk, mert akkor mindenki igyekezett fölsorakozni, nem maradt el senki, hogy mondhassa a nótát. Mindig engem szoktak megbízni, hogy kezdjem el a nótát, mert én tudtam, hogy se túl mély, se túl magas ne legyen. Mindig mondta a Misa bácsi, danoljatok, lányok, mert nagyon szétszóródott a banda. Akkor aztán igyekezett mindenki, hogy odaérjen, s mondhassa ő is a nótát.

A munka nem akadályozta meg, hogy szoros barátságok szülessenek. Gyakran épp az aratás, a répaegyelés vagy -kapálás hozta közelebb egymáshoz a lányokat, legényeket. Szinte az egész napot együtt töltötték akkoriban az emberek, tudtak egymás bajáról, örö-

méről, s ki-ki megtalálhatta azt a társat, akihez a legnagyobb bizalommal lehetett, s akivel szinte szavak nélkül is megértették egymást.

Több mint hetven évet kibírt a barátságunk Juhász Kátival, sohase vesztünk össze, mindig jól voltunk első osztályos korunk óta. Amikor az én bátyám elvette az ő nővérét, sógorasszonyok is lettünk. De hát ez nem befolyásolta, se jobban nem szerettük egymást, mert addig is szerettük egymást. Együtt voltunk mi mindig, ő is hordta a majorba a vacsorát, a bátyja volt cseléd. Én meg a mieinknek. Este mikor mentünk haza, ott minálunk megálltunk, még képesek voltunk egy óra hosszáig is beszélgetni, mikor egész nap együtt voltunk ott a répafieldön is, meg együtt vittük a vacsorát, de még mindig nem beszéltek ki magunkat.

A leányok számára az egyetlen elérhető cél a férjhez menés volt. Nem tanulhattak tovább, bár sok igen eszes, ügyes tanuló végezte el az iskolát, s akár tanító is lehetett volna belőlük, ha nem szegény családba születnek. A huszonéves lányok szolgálatba szegődtek a módosabb gazdákhöz, gyakran a fővárosban kerestek munkát, legfőképpen azért, hogy a hozományukra valót megkeressék. Nagyanyám is Pestre került 1935-ben, a Miklós családnál szolgált, nagyon rendszeresen bántak vele, szerették, és sosem, még idegenek előtt sem szólították 'cseléd'-nek vagy 'a lány'-nak, hanem mindig Boriska volt.

De a répa- vagy a búzaföldön nem mindenki gondolt a mielőbbi házasságra.

Olyan jól egyetértettünk a Kátival, sokszor csak úgy egymásra néztünk, aztán tudtuk, hogy egyet gondolunk. Annyira jól voltunk. Nekünk nem kellett udvarló. A többi leánynak már mindnek volt, nekünk nem volt, nem is kellett, nem azért, mert nekünk nem akadt volna, akadt volna nekünk is, de minekünk nem kellett, mondtuk, minket ne kísérgessen senki, ne mondják, hogy itt kísérte meg az kísérte. A nagyleányok mindig az udvarlójukról beszéltek ott a répafieldön is, mi meg elbolondoztunk, nekünk ilyen gondunk nem volt. Mondtuk is egymás között, nekünk olyan nem is kéne, mint a Jancsi, szóba sem állnánk vele.

*

Az előszállási uradalomban Hagyó Kovács Gyula tevékenysége idején honosították meg az intenzív állattenyésztést; ezeröttszáz szarvasmarha részére építettek istállókat. Az igásállatok (lovak és fehér magyar [szilaj] ökrök) munkáját öt gőzeke-garnitúra és tizennyolc, megfelelő talajművelő eszközökkel ellátott traktor segítette. Az uradalom szabadgazdálkodást folytatott a norfolki négyes forgó figyelembevételével. Ez a váltógazdálkodás egyik típusa: négy szakaszra osztják a szántóföldet, és azokon első ízben kapásnövényeket, második évben tavaszi kalászos, harmadik évben szálakarmányféléket, negyedik évben őszi kalászos termelnek. Az előszállási uradalomban 4000 kat. holdon termeltek búzát, 1500-on rozsot, 650-en őszi árpát, 1300-on tavaszi árpát, 1000-en zabot.

Elszegődtünk marokverőnek, amiért két mázsa búzát kaptunk egy hónapra. Mikor elérkezett az aratás ideje, a gazdánk jelezte, és bepakoltunk egy kosárba holmit, amire szükségünk volt, és kimentünk a mezőre egy hétre. Ebédet az uradalomban kaptunk, mindennap hozták, reggelit meg uzsonnát otthonról juttattak nekünk.

Az uradalomban napkelte előtt kezdték a munkát. Ittak egy pohár pálinkát, ha volt, majd nekiálltak a szalmakötél-készítésnek. Ezután elfogyasztották az igen korai, úgynevezett bagófrüstköt, majd megkelelték a kaszát, s elkezdték az aratást. A reggeli fél nyolctól nyolcig tartott, utána délig vágták a gabonát. Az ebédidő egy óráig tartott, majd a fél öt-öt óra közötti félórás uzsonnaidőt leszámítva egészen sötétedésig arattak.

A reggeliüdő fél nyolckor volt, otthonról szoktak hozni jó kis reggelit, paprikás csirkét meg rétest vagy fánkot, meg tejeskávét, ilyen jó dolgokkal kedveztek, mert nehéz munkát végeztünk. Kenyeret is ott kaptunk. Minden reggel reggelikor osztották ki, az arató kapott egyet, ami egykilósnak felelt meg. A reggeli után folytattuk a munkát délig. Délben megálltunk, az uradalom kihozatta kocsival az ebédet. Azt kitálalták, leraktuk sorban a tálainkat, mindbe került tészta, aztán az aratógazda merte rá a levest meg a másikat. Szokott ilyen hosszúkás vakarcs pogácsa lenni. De józú volt! Délben egy kicsit deleltünk is. Aludtunk is, mert késő estig meg kora hajnaltól dolgoztunk. Uzsonnára megint megálltunk, délután fél ötör, fél óra alatt ettünk, rendszerint azt is otthonról hozták, legtöbbször jó kis uzsonnát. Vacsorára mindig bableves volt. Azt is úgy ettük, közösen, hatan egy tálból. Aztán akkor a gazdáink kaszáltak egy kis búzát, vagy amit éppen arattunk, abból terítettünk a földre. Minden marokszedőnek többnyire volt barátnöje, akivel együtt aludt. Ketten szoktunk együtt aludni, egyőnknek a pokrócát ráterítettük arra a kis búzára, amit leraktunk a földre, aztán ráfeküdtünk, a másik pokróccal meg takaróztunk. Aztán csak annyit mondtunk: Jézusom, segíts meg.

Rendszerint három kaszás és három marokszedő dolgozott össze. A jó marokverő nagyon kapós volt, főként, ha jól tudott kötelet csinálni. Ha ugyanis a kötél elromlott, újat kellett készíteni, s ez jelentősen lassította a munkát. Ilyenkor be-besegítettek a gyengébb vagy ügyetlenebb leánynak a többiek.

Három férfiember meg annak mindegyiknek volt egy marokverője, ennyien voltunk egy bandában. Estefeléig arattunk. Az egyik ember kaszált elől, annak a marokszedője szedte sarlóval a markot, a másik utánakaszált, annak is volt marokverője, az is a markot szedte. A harmadik ember, aki kötötte be a kévét, annak a marokszedője csinálta a kötelet, letette a földre, az első marokszedő rátette a markot, a hátsó marokszedőnek meg ki kellett vinni egy pár lépést, és újra beletette, föladata a kötél végít, és a kötöző szépen bekötötte, majd fölborította a kévét. A kötél anyagból, búzából volt, mikor mit arattunk, árpából nem lehetett kötelet csinálni, annak előre elkészítettük, de búzából, rozsból saját magából csináltuk a kötelet.

A legegyszerűbb a fűrtkötél, ami úgy készült, hogy gyors mozdulattal a gabonának csak a fejét csavarták össze. Előfordult, hogy az aratók a munka kezdete előtt hajnalban elkészítették az aznapra való köteleket, ilyenkor ugyanis a harmattól a gabona szára még jobban hajlik. A csavart kötél készítésének több módja ismeretes: például félmaroknyi búzát kettévesznek, a fejüket összedugják, a szárukat összecsavarják; vagy a búzát a feje alatt megcsavarják, a csavaratlan részt kettéveszik és a kalászokat a csomó alatt átdugják.

Mindig félnaponként változtunk. Először mikor én csináltam a kötelet, a másik kettő szedte a markot. Egyik a szélső markot, a másik a hátulsó markot. Fél napig ezt csináltuk, azután én szedtem a szélső markot, egy másik leány csinálta a kötelet. A gazdáink is így: először első kaszás volt, azután meg hátulsó kaszás.

A mérsékelt éghajlati övben a második legfontosabb kenyérgabona-növény a rozs. Magyarországon is jelentős a rozstermesztés, hiszen kenyérgabona-fogyasztásunkban, főleg a választék növelésében játszik fontos szerepet. Előnye, hogy azokon a gyengébb termékenységu talajokon is termesztető, ahol a búza termesztése már nem gazdaságos. A rozs igénytelen gabonaféle, termőképessége és termés hozama is sokkal kisebb, mint a búzáé. A rozs lisztjéből jó minőségű kenyér készíthető, de melléktermékei is értékesek; korpája kiváló abraktakarmány; hosszú és szívós szalmája nemcsak almozásra alkalmas, hanem mint zsúpszalma is sokoldalúan felhasználható, például tetőfedésre, facsemeték csomagolására.

Amikor először voltam marokverő, rozstot arattunk, nagyon szösös volt. Az olyan növény, mint a futóborsó, összefogta a rozsszálakat, mert bajsa volt, ami ráfutott, aztán amint szedtük a markot, akartuk húzni, de odakapaszkodott, alig bírtuk elszakítani. Igyekeztem, igyekeztem, de láttam, hogy jól elmaradtam a gazdámtól. Folyt az izzadság, a homlokomra csöpögött, alig láttam tőle, aztán meg sírtam is, hogy elmaradtam. Egy erősebb nagyleány segített, mondta: eriggy, kedvesem, csináld énhelytettem a kötelet, majd én szedem helyetted a hátsó markot. Hiába igyekeztem én, gyöngö voltam. Tizenhárom éves. Akkor megfogadtam, hogy ha én nagyobb leány leszek, mindenkinek segítek, aki gyöngébb lesz. De aztán meg is tettem ám, tényleg.

Legtöbbször amit nappal learattunk, estefelé összehordtuk. A marokverők hordták a kévét két sorba, úgy hívták azt, hogy máglyasor. Attól függően, hogy hány banda volt, úgy heten-nyolcan hordtuk egy sorba a kévét. Leraktuk, a kalásza volt hátrafelé, az emberek meg rakták össze kereszt alakba. Tizennyolc kévét raktak egy keresztbe, amit mi úgy hívtunk, hogy kepe. Úgy, hogy a feje ne a földön legyen, hogy ha esős idő van is, a szeme ne károsodjon. Egyet előbb letettek, úgy hívták, hogy vánkva, arra rátettek egy kévét, onnan szembe vele egy másik kévét, annak is itt volt a feje, akkor emímen is egyet meg innen is, de a fejük mindig a vánkoson volt. Addig rakták, amíg tizenhét kéve lett, mert hát egy lenn volt, négy-négy volt egymás fölött, a tizennyolcadik lett a papkéve. Az se mindegy volt ám, hogy hogyan. Északnyugatnak volt, azt hiszem, a fara, aztán emerre lógott le a kalásza, hogy ha megázik, lecsurogjon róla a víz, hamar megszáradjon.

A kévék összerakásánál elsősorban arra kell ügyelni, hogy a kalászok ne érjenek a földre, a csapadék zavartalanul lefolyjon a kévékről, és a szél ne tegyen kárt bennük. Ennek érdekében meghatározott rend szerint helyezik el a legalsó kévét (bújtató kéve, rejtett kéve, völgykéve, tolvajkéve, sárkéve, fűaljkéve stb.) és arra a többit (vállkévék). Különös rendeltetése van a legfelső kévének (általában papkéve a neve), melyet többé-kevésbé megbontva helyeznek el, hogy az alatta levőket betakarja, és a szél kártétele ellen társaihoz kötik. A kéverakás formája a Kárpát-medencében és egész Közép-Európában általánosan négyágú kereszt. Az Alföldön és a vele közvetlenül szomszédos területeken, a Dunántúl középső részén, a kéverakásokban leggyakoribb a tizenhét-tizennyolc kéve. (Bizonyos vidékeken a kepe, azaz kereszt más neve kalangya, rakás, csomó, báb.)

Szólt az aratógazda hajnalban, még sötét volt, hogy: jó reggelt adjon Isten, leányok, talpra! Mondtuk: Imre bácsi, ne mindig avval kezdje, hogy leányok, talpra, tessék már egyszer azt mondani, hogy emberek, keljünk fő. Aszongya: nem, én mindig a leányokat biztatom, mert akkor az emberek aztán szégyellik magukat, s azok is hamar fölkelnek.

Második nap hajnalban nagy gereblyével, amit bögőnek hívtunk, indultunk mi, marokverők, hogy az elmaradt szálakat összegereblyézzük. Az aratógazda jött velünk, és mondta, hogy hagyd el, húzd meg. Bizonyos közökre fölemeltük a gereblyét, utánunk egy csikban ott maradt, amit összebögzöttünk. Az emberek meg, az aratók kis gereblyével összeszedték, hogy semmi ne vesszen kárba, majd fölötötték, ezt hívtuk csibézésnek.

A bögzést azért végezték hajnalban, mert akkor a harmattól kissé nyirkos gabonából nem pereg annyira a szem. A bögőt nagygereblyének, brugónak, búza- vagy tarlógereblyének is nevezik. Formája hasonlít a szénagereblyéhez, de a feje jóval nagyobb és szélesebb, épp ezért több (huszonöt-harminc), a fejjel hegyesszöget bezáró, arasznyi hosszú, de ritkábban álló foga és rövidebb nyele van.

Nappal aztán megint folytatódott a munka. Mikor egy dűlön elvégeztünk, mentünk a másik dűlőre, mert hát az uradalomnak sokféle volt. Mindig jókedűek voltunk, ha melegünk volt is, nótáztunk egy kicsit meg tréfálkoztunk. Úgyhogy lusták nem voltunk. Olyan örömmel csináltuk, hogyha szép volt a búza, örültünk mi is neki.

Az asztagrakás célja, hogy a cséplésig a szálás gabonát a romlástól megóvja. Az asztag többnyire ellipszis vagy téglalap alakú. Keresztmetszete a lábánál és a tetejénél keskenyebb, mint a derekánál. Az asztagrakást egyszerre kettő-négy ember végzi. A szekeréről nyárssal, vagy rendszerint kétgú favillával adogatják az asztagrakók a kévéket vagy a gabonacsomókat. Ha nagyon magasra emelik az asztagot, két gerendát dugnak az oldalába, és arra deszkát fektetnek. Az így keletkezett lépcsőről (álló, asztal) vagy létráról adogatják feljebb a kévéket. A külső kévéket az asztag falába tővel kifelé rakják (Nyugat-Dunántúlon rövid nyársakkal tűzik össze), a belsőket pedig úgy, hogy téglafal módjára fogják egymást. Az asztag befedése (hajazás, tetejezés) háztető vagy csúcsos formára illesztett, kalászukkal lefelé mutató kévékkel történik. Ha az asztag sokáig csépeletlenül áll, és esős idő várható, tetejét szalmával vagy silány szénával fedik be.

A búzából raktuk az asztagot. Olyan magas volt, mert nem mindjárt csépelették, hanem előbb behordták mind, hogy az aratás nagyjából meglegyen. A zab még nem érett meg egészen, de már akkor elkezdtek a cséplést gőzgéppel. Minket marokverőket, akiknek a gazdájuk a cséplőgépnél volt, elküldtek takarodni. Mi adogattuk föl a béreseknek a kévéket, villával. Nehéz volt egy kicsit, pláne amelyik olyan magas volt már. Amikor azután délben fölülhettünk a szekerre, mert mentünk be, olyan jól ringatózott, billegett a teli szekér, olyan jó volt rajta ülni.

Ott meg az asztagra álltunk, adtuk arrébb a kévét. Olyan férfi rakta, aki értett hozzá, hogy be ne ázzon, mert az volt a lényeg.

A learatott és kévékbe rakott búzát nem hordták be azonnal. Ott hagyták száradni a mezőn, csak később kezdtek „takarodni”. Amikor a búza lefogyott, akkor hordták be a legközelebbi tárolóhelyre. Előszálláson a Beszterics-kert, a Számadó-kert, a Majorkert jöhetett szóba.

Három-négy hétig tartott az aratás. Utána megkönnyebbültünk, mert nehéz munka volt, de azért szívesen csináltuk. Sokszor jó kedvünk volt, vasárnap este már kimentünk a tarlóra, vagyis arra a dűlőre, ahol majd hajnalban kezdtük a munkát. Ki szoktak jönni harmonikával, muzsikáltak, aztán még táncolni is volt kedvünk, meg kicsit nótáztunk. Nótázni mindig szerettünk, mert úgy jobban ment a munka.

A csöndes, hallgató nótákat szerették, de másokat is.

Volt két vicces ember, a Bozsoki Gyuri bácsi meg a Gallai Misa bácsi, szegény. Mindig tréfáltak, hogy: idesanyám, aggyon egy kis pájinkát. Olyan tréfásan mondták, olyan pöszén, mindig tréfáltak, hogy kimenjen az álmoság a szemükből. Volt egy kicsit ütődött leány, az mindig azt mondta, hogy: Jézusom, má' fő kő kelni, hisz' még nincs is csipa a szemembe'.

A marokverők öltözete több réteg ruha: bő „föstőszoknya”, „parget alsószoknya”, fehér gyolcsból varrt blúz, fejkendő (amit időnként hátrakötöttek, hogy a nyakuk levegőzzön). A lábukon szandál vagy papucs. A férfiak is papucsban arattak. Hosszú „gatyát” viseltek, amit anginból varrtak, meg inget, de gyakran azt is így kigombolták. Többnyire volt kalap is a fejükön, de sokan hajadonfővel dolgoztak.

A nagy meleg ellen többféleképpen védekeztek.

A vízfordók tízliteres kannában hordták a vizet, abban nem hamar melegegett meg. A fejükön hozták, kis pohár volt az oldalára fölakasztva, kis bádögbögre. Aztán aki kiabált, hogy „vizet!”, ahhoz odavitték, merített, aztán ivott.

Én is voltam vízfordó is. Huszonhatban, kilencszázhuszonhatban. Mindennap megsúroltuk a kannát, hogy szép, tiszta, gusztusos legyen. Szép fenyőfából készült, mint a gyűrődieszka, olyan szép fehér volt az én kannám mindig.

Ha nyáron sok eső esett, az aratás akár hat hétig is elhúzódott.

Sokat voltunk a külső majorba', ott volt a birkaistálló, úgy hívták, hodály. Oda mentünk be, szalma volt bőségesen, ott fekiüdtünk sorban, a jászlak meg ott voltak a fejünknel. Ottan sokat muzsikáltunk is, táncikáltunk, a nagyleányok meg elszórakoztak.

Előfordult, hogy kimentünk, mikor elállt az eső, szétszedtük a kepeket, fölállogattuk a búzát, hogy a feje fönn volt, hogy száradjon. Alighogy összeraktuk, újra esni kezdett. Úgy, mint a József és testvérei, ő mesélte el az álmát, hogy búzakévévé állogattak, aztán a testvérei kévéi mind meghajoltak az ő kévéi előtt.

Hogy kitől tanulták a marokverés fortélyait a leányok? Az idősebb testvérektől, rokonoktól, már vízfordó korukban. Vágytak rá, hogy ők is tudják, hogy ügyesek legyenek, hogy elégedettek legyenek velük, hiszen nagyon jól tudták, hogy egész évben az aratás a legfontosabb munka, akkor és ott keresik meg az egész családnak az évi kenyérrelalót.

Teránk, Jánosunk arattak, vittük nekik az uzsonnát, akkor már kicsit bekapcsolódtunk a munkájukba. Megtanultuk, hogy az a jó marokverő, aki jó kötelet tud csinálni. Gyorsan kellett ám! Mondtuk, mintha áram lenne a kezünkben, olyan gyorsan kellett mozgatni. Sietni is kellett, hogy ne maradjunk el, mert ha én elmaradtam, akkor az utánam következő banda még jobban elmaradt, nem tudott menni.

Vasárnap általában nem dolgoztak, de este már újra kimentek az adott táblához, ott aludtak.

Szombat este hazamentünk, vasárnap ráértünk, későn keltünk föl, tíz óráig, tizenegyig is elaludtunk. Szegény idesanyám főzte az ebédet, nem segítettünk neki, mert nagyon álmosak voltunk. Olyan fáradtak, álmosak voltunk aznap, hogy úgy, úgy remegtünk. Ha fölkeltek is, csak egy darabig úgy tébtünk-lábtunk [tébláboltunk], aztán tértünk csak magunkhoz.

Vasárnap este pihenésképpen, még nem akartunk lefeküdni, nótáztunk, éjfélig is eldanoláztunk. Nyitva van a százados úr ablaka, Arra alá van egy gyászos temető, ezeket.

*Nyitva van a százados úr ablaka
barna kislány sírva jár el alatta
állj meg kislány érted dobog a szívem
nem tagadom, hogy igazán szeretlek*

*nem állok meg a százados úr szavára
nem leszek a százados úr babája
van már nékem a századjában egy közlegény
kit nem adnék százados úr magáért*

*a közlegény elesik a csatába
kinek borul barna kislány vállára
ha elesik, szálljon áldás porára
mégsem leszek százados úr babája.*

Vagy:

*Arra alá van egy kopár legelő
Közepébe van egy gyászos temető
Arra megyek, arra hajtom a gulyám
Fölkeresem volt szeretőm sírhalmát*

*A sírjára rozmaringot ültettem
Este, reggel könnyeimmel öntöztem
Ráborulok, rajta sírok sokáig
Míg a fekete föld sárrá nem válik*

Suplicz keresztapám volt az aratógazda, az is szokott ám velünk nótázni. Éjjel felé már mondta, hogy na, gyerekeim, tegyük el magunkat holnapra, mert korán lesz ám. Hú, mondtuk, Imre bácsi, ne korán keljünk. Muszáj, mert nagyon éredek a búzák. Azt, ugye, azt nem lehetett hagyni, hogy kihulljanak a szemek.

Az előszállási uradalomban negyvenholdas táblák voltak. Először a rozst aratták le, aztán a búzát, majd a kevesebb, körülbelül húsz holdon termesztett őszi árpat.

Negyven hold nem volt elég egy napra. Az alsó határba szoktak hatvanholdas rozsvetni, itt meg nyolcvanholdast. Őszi árpa csak egy dűlőnyi szokott lenni, azt fél nap alatt levágtuk, nem is tartott egész fél napig se. Ötvenkét pár arató volt itt, ötvenharmadik az aratógazda és annyi marokverő.

Az aratók a munkájukért aratórészt kaptak.

Minden kilencedik kereszt lett az aratóké. Amikor a részt kijelölték, az aratógazda két-három embert elküldött az első bandából, hogy szilfából gallyakat vágjanak, azzal jelölték a részt, arra rátűzték. Úgyhogy, amikor az uradalom hordatta be a gabonát, akkor ahhoz nem nyúltak.

Itt voltak a legnagyobb búzák, Előszálláson, az én számításom szerint. Arattam Kelemenben, utoljára Antalmajorban, úgy emlékszem, ott egy kicsit kisebbre nőtt meg a búza. Nálunk bánkúti búzát meg székcácsit szoktak vetni, annak nem volt toklásza, csak olyan érdekes volt a szeme.

A bánkúti búza szeme acélos, egységesen nagy, nem apró, nem lisztes. Nagyon sok mindent kibír, az éghajlati szélsőségeket éppúgy, mint az agrotechnikai ingadozásokat. A bánkútinak minden kalászkájában két egyforma nagy szem terem.

Jó termés szokott itt lenni. Csináltak először próbacséplést, s kiszámították, hogy egy keresztből mennyi lesz. Negyvenkét kiló szokott lenni, alighanem.

Előszálláson szép, jó búza, jó acélos volt. Jó réteslisztet tudtak belőle a molnárok csinálni. Akkor még az uradalom szállított Franciaországba, aztán az egy mázsa búzáért adtak egy mázsa grízes lisztet, mert azoké nem volt olyan jó. Itt, Magyarországon annyira jó földek voltak a búzatermesztéshez. Mi azt tanultuk, hogy az alma is itt ízesebbre tudott éredni, mint más országokban, mert az éghajlat is meg a föld is valahogy jobban neki való volt.

6500 kat. holdon termeltek különféle takarmánynövényeket (baltácím, bíborhere, lucerna, lóhere, takarmánykukorica, köles, mohar, szudáni fű, takarmánykáposzta, borsó, szójabab). A kapásnövények közül a kukorica 3000 kat. holdon, a cukorrépa 650, a takarmányrépa 250 kat. holdon termett.

A jószágkormányzó tevékenységére, az előszállási uradalom kiemelkedő fejlődésére országsszerte felfigyeltek. Horthy Miklós kormányzó is felkereste az uradalmat, és Hagyó Kovács irataiból úgy tudjuk, hogy az előszállási ménesből három kancát vásárolt kenderesi ménese részére. 1928 végén az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) látogatta meg Előszállást, s a gazdasági szakértők egyetértettek abban, hogy az uradalom megszűnt a „Nagy Magyar Ugar” lenni.

Hagyóra mint előrelátó, szigorú, kiváló szervezőképességgel megáldott, önmagával szemben is igényes emberre emlékeznek a régiek. Perspektivikusan gondolkodott, s szinte név szerint ismerte a lovakat és a teheneket is. Nyitott, homokszínű Buick gépkocsiján nap mint nap járta a határt, ellenőrizte a munkát, s ha kellett, azonnal intézkedett. Munkájának elismeréseként Teleki Pál földművelésügyi miniszternek kérte föl, de Hagyó Előszálláson maradt, s továbbra is az uradalom érdekeit képviselte. Mindenkitől tisztességes munkát várt, aminek eredményeképpen az uradalom jövedelme a harmincas évektől elérte az évi egymillió pengőt. Nem feledkezett meg a dolgozókról és családjukról sem, elősegítette a boldogulásukat. Mondhatni megkövetelte, hogy tehenet, sertéseket, baromfit tartsanak, s ha kellett, a házépítésben is segített. S ha úgy hozta a sors, a rendkívüli helyzetekben is emberségesen döntött.

A Hagyóra olyan sok mindent mondtak, nem nagyon szerették, kicsit szigorú is volt, ő volt az utolsó ilyen jószágkormányzó itt, de azalatt Előszállás mintagazdasággá vált, azt már a felsőházban is tudták, a parlamentben.

Mikor kiálltunk répásnak, öt napig jártunk dolgozni, akkor halt meg egyik bátyám, itthon, nálunk. Nem volt pénzünk, mivel temessük el, mert akkor is elég sokba került egy temetés. Aztán Hagyó kiadta az én két hónapi béremet is, meg a gyerekeinknek is egész évre a fertálypénzt, mert azok minden negyedévben kaptak fertálypénzt, már nem is tudom, mennyi volt az, huszonöt pengő, az emberbéresnek több járt, a kisbéresnek kevesebb. Aztán ezt kiadta mindet, így tudtuk eltemettetni szegény kis Ferinket, mert csendőr volt, megfázott, leforrázta a tüdejét, tüdővésztes lett, de nem olyan köpködő, nem ragályos, csak úgy elfonnyadt a tüdeje. Nem tudtak rajt' segíteni. Hazajött, azt két évig még jóformán itthon volt. Május ötödikén meghalt. A többi lányok beszéltek, hogy mit vesznek majd a bérükből, drapp ruhát vagy mást. Kérdezgették, hát te, Boris, mit veszel, énnékem ez nagyon rosszulesett mindig, mondtam, hogy koporsót veszek. Akkor elhallgattak, nem bántottak tovább.

*

Munkámhoz felhasználtam a *Magyar néprajzi lexikont*, Farkas Gábor Előszállásról, Hagyó Kovács Gyuláról szóló írásait, Reichardtne Kovács Erzsébet *Az előszállási uradalom története* című dolgozatát (www.eloszallas.hu), a *Mezőhír* című szaklap egyik cikkét (<http://www.mezohir.hu/2006-03/002.html>), Lukács László írását, amely a *Honismeret* 2000/4. számában jelent meg (*Aratás és cséplés a Mezőföldön*: <http://www.vjrkft.hu/carus/honisme/ho000401.htm>).